

KULTŪRA

MENAS LITERATŪRA MOKSLAS

2011 LIEPOS 30 d.

DRAUGO ŠEŠTADIENINIS PRIEDAS

Nr. 30 (96)

MENAS KAIP INDIVIDUALYBĖS, TAUTYBĖS IR MODERNUMO EKSPRESIJA

Menas nėra tikrovės fotografavimas ar jos pamėgdžiojimas. Tikrovės paviršiaus vaizduotojai ar kitų kūrinių sekėjai nėra autentiški menininkai. Menas braunasi į tikrovės vidų, atidengia jos gelmes, sugauna jos vidaus gyvenimą, iškelia jos individualybę. Menas nepamėgdžioja ir jau sukurtų veikalų: jo pasirodymas – tai naujo pasaulio apsimėgimas, tai naujos tikrovės kūryba. Tad mene ieškoma ne panašumo, ne fotografinio tikslumo, ne laikymosi griežtų taisyklių, bet naujos pasaulio vizijos, išvidinio daiktų gyvenimo, individualybės spindėjimo, originalumo, dvasios triumfo, menininko asmenybės manifestacijos. Nėra meno ten, kur nėra išvidinės tiesos, kur yra tik paviršiaus vaizdavimas, kur matyti dirbtinumas ir nenuoširdumas, kur meluojama ir kas nors daroma be gilaus pagrindo, kur yra tik grožio paradas, o ne jo tyras spindėjimas. Nėra meno ir ten, kur technika yra nužudžiusi gyvybę, kur automatizmas ir mechaniskumas yra pakeitęs gaivališkumą, kur abstraktiškumas yra išvijęs betarpiškumą. Nėra meno ir ten, kur viskas padaryta pagal išmuktas taisykles, pagal matytus modelius ar pavyzdžius, kur nėra nieko savito, individualaus ir originalaus, kur viskas mechanizuota, išmokta ir sugalvota. Menas yra tik ten, kur pasireiškia individualus pasaulis, kur spindi nauja tikrovės vizija, kur jaučiamas gaivališkas gyvybės plazdėjimas, kur iškyla kūrėjo asmenybė, kur kuriančioji dvasia viską sujungia į naują organišką sintezę, kur kūrėjo vidaus konfliktai ir tikrovės prieštaraują pradai vainikuojami individualia ir gaivališka harmonija.

Kūryba – menininko individualybės realizacija. Ji visados turi duoti ką nors naujo, originalaus, individualaus, ko iki tol niekur nebuvo pastebėta. Kol šio naujumo nėra, tol yra tik imitacija gamtos ar kitų sukurtų darbų. Kiekvienos autentiškos kūrybos būdingas bruožas bus tas, kad ji atrodo nepakartojama, originali, pareiškianti savo autoriaus individualybę, būtina. Jei mes žiūrime į paveikslą ir jaučiame, kad jį galėjo bet kas sukurti, jei jame nematome menininko individualybės, tai tas rodo, kad čia nėra autentiškos kūrybos. Visi meno šedevrai, kurie yra nugalėję erdvę ir laiką, pasižymi savo originalumu, individualumu ir naujumu. O visa tai, kas yra kilę iš pamėgdžiojimo, kas padaryta pagal išmuktas taisykles, yra pamirštama, atmetama. Menininkas jaučia savo vidaus chaosą, jis sutelkia visas savo jėgas jam nugalėti ir šia kova sukuria meno kūrinių, kurie atskleidžia jo individualybę, konstruoja jo asmenybę, sudaro naują sintezę, pateikia individualią tikrovės viziją. Kūryba – tai žmogaus triumfas, tai gamtos ir prigimties nugalėjimas, tai naujos tikrovės atidengimas, tai naujo pasaulio konstrukcija. Kūryba žmogus pasako: štai Aš esmi ir štai koks aš esu. Individualybė buvo iškelta ypatingai naujaisiais laikais, kada iš kiekvieno menininko pareikalauta, kad jis būtų originalus ir kad atskleistų naują tikrovės aspektą ir duotų naujų meno formų, turėtų individualų savo estetinį pasaulėvaizdį.

Bet nėra meno ten, kur nėra formos. (...) Be šios formos valios visi, kad ir turtingiausi, menininko pergyvenimai pasiliks tik chaosas, palaida medžiaga, turinys be ekspresijos. Bet ši forma nėra abstrakti, išmokstama, iš šalies primetama: ji konkreti, gyva ir individuali. Kiekvienas menininkas turi savo individualią formą, kurios jis iš niekur negali pasiskolinti ir kurios niekas negali pasisavinti. Ši individuali, konkreti ir gyva forma yra jo meninio egzistavimo principas. Ja menininkas apvaldo savo vidaus chaosą, suderina savo būtybės prieštaraujančias tendencijas ir sau laimi vieningą ir darnią estetinę asmenybę. Forma visi menininko pergyvenimai, visi jo jausmai ir visos mintys iškyla iš nebūties, išsivaduoja iš chaoso, suspindi spalvomis ir linijomis, ima skambėti įvairiausiais ritmais. Forma menininkas gimsta, gyvena ir laimi sau nemirtingumą.

Juozas Keliutis

Naujoji Romuva, 1939. Nr. 48.

Grytė Pintukaitė-Valečkienė. *Anelės rytas.* 2004. Drobė, aliejus

Mano triumfo valandos – intymūs žiūrovo susidūrimai su paveikslu, kuomet širdies virpesiai susilieja su spalvų deriniais. Kelis kartus patyriau žiūrovų ašaras, kurias, laimei, sukėlė šviesus ilgesys. Visi esame besiilginčios asmenybės, tik svarbu, kad ilgesys būtų viltingas ir šviesus. Teisus buvo M. K. Čiurlionis, sakydamas, jog reikia turėti šviesą su savimi ir iš savęs, o Jonas Paulius II – jog kiekvienam žmogui yra patikėta iš savo gyvenimo sukurti meno kūrinių, šedevrą. To ypač turėtų siekti menininkas. Taigi ne fokusai, dirbtiniai ir šokiruojantys efektai gali nustebinti žiūrovą, o humanizmas menininko širdies gėlmėse.

Grytė Pintukaitė-Valečkienė

Citata iš teksto 4–5 psl. apie knygą „Kauno dailė: realijos en face“, 2011

**Kitas „Kultūros“ numeris
pasirodys rugsėjo 3 d.**

Iki pasimatymo.

Redaguoja **Renata Šerelytė** rainbow.vilnius@gmail.com
Maketuoja **Jonas Kuprys**

Šio šeštadienio **Kultūros** turinys

- 1-as psl. **Juozas Keliutis.** Menas kaip ekspresija
- 2-as psl. **A. Idzelis.** Sovietinis holokaustas Lietuvoje
- 3-as psl. **A. Motuzas.** Katalikiškas rugpjūtis
- 4-as psl. **Aldona Žemaitytė.** Akistata su savimi
- 6-as psl. **Virginija Paplauskienė.** „Rašiau iš meilės...” (II)
- 7-as psl. **G. Mikelaitis.** Ateitininkų iššūkiai ir uždaviniai

Sovietinis holokaustas Lietuvoje 1940–1941 metais ir jo vykdytojai

AUGUSTINAS IDZELIS

Pabaiga. Pradžia 2011 m. liepos 23 d. „Kultūroje“

Truska, Sužiedėlis, Venclauskas ir kiti istorikai daug dėmesio skyrė žydų proporciniam vaidmeniui komunistų partijoje ir valdžios struktūrose. Procentai ir statistinės suvestinės tampa jų išvadų apie žydų vaidmenį okupacinėje soietinėje valdžioje pagrindu. Svarstymai ir išvados remiasi klaidinga prielaida, kad žydų mažumos įtaka ir politinė jėga krašte priklausė nuo jų skaičiaus ar procento komunistų partijoje ar sovietiniuose okupacijos organuose.

Mano manymu, politinė jėga ir įtaka komunistų partijoje priklausė ne nuo skaičiaus ar procento, bet nuo asmens – nuo konkrečių pareigų, kurias asmuo turėjo partijoje ar sovietiniuose organuose. Šitoks klausimo pristatymas ir sudarė klasikinės Vakarų sovietologijos esmę. Tyrimo objektas yra ne statistinė suvestinė ar panašus manipuliavimas skaičiais, bet konkretus asmuo – jo politinė biografija, ryšiai ir veikla partijoje ar sovietinėje valdžioje.

Jei turėsime omeny sovietologinį požiūrį, mąstysime, kad Lietuvos ir Rusijos žydai ėjo svarbias ir atsakingas pareigas LKP ir sovietinėje valdžioje. Žinoma, žydai, kaip grupė, neturėjo savo konkretaus etninio tikslo ar kokios „žydiškos“ programos. Tačiau kaip partiečiai ir okupacinės valdžios pareigūnai, tam tikri žydai buvo uolūs Maskvos tarnai ir atliko savo pareigas su tam tikru fanatiškumu. Šią bruožą atskleidžia NKVD/NKGB papulkininkis Danielis Todesas, Lietuvos žydas, 1941 metais Slaptojo politinio skyriaus viršininkas. 1988 metais „Gimtajame krašte“ (Nr. 23, birželis 2–8, p. 4–5) jis taip rašė: „Ar galėjo respublika pasipriešinti birželio 14-osios akcijai? Manau, kad ne. Stalino nurodymai buvo vykdomi, o ne svarstomi. Jei kas suabejotų deportavimo tikslingumu (jau nekalbu – leistinumu) ir drįstų apie tai pasakyti – ir tuo atveju niekas nepasikeistų. Bet nesu tikras, ar kas nors ir suabejojo. Toks nenuginčijamas Stalino autoritetas.“

Todesas dirbo sovietiniame saugumo policijos aparate. Jo profilis ir biografija buvo panaši į kitų žydų, kurie gavo aukštas vietas NKVD/ NKGB. Žydai tradiciškai užėmė aukštas pareigas sovietiniuose represiniuose organuose. JAV istorikas Zvi Gitelman taip aiškina reikalą: „Jews were prominent in the secret police. In the early days of the revolution, Jews had joined the police in order to protect and revenge themselves against the White enemies of Bolshevism who were pogromizing their people. Bolshevik leaders regarded Jews as especially trustworthy because they could not conceivably be sympathetic to a tsarist restoration. It may also be that, having been deprived of power for so long, some Jews found the lure of the secret police and its nearly unlimited power likely than may others to be recruited for such functions. Nevertheless, the visible presence of Jews in the organs of repression could not but arouse antipathy to Jews generally“ (Zvi Gitelman, „Bitter legacy: Confronting the Holocaust in the USSR“, Indiana University Press, 1997, p. 8).

Pagal Gitelmaną, ši tendencija vėl pasikartojo 1940–1941 metais: „Again, as in 1918–1921 in the USSR proper, the new regime relied on Jewish Communists to identify and arrest „class enemies“ and „reactionary elements“. Naturally, this did not endear the Jews generally to the local population who had just lost their political independence, acquired only two decades earlier, to the Communists“ (p. 10).

Todesas ir jo operatyvinė komanda buvo atskinga už klasinių priešų suėmimą Kauno mieste. 1941 m. birželio 19 d. raporte Gladkovui Todesas aiškina, kad pagal sąrašus 1 371 žmogus turėjo būti suimtas ir ištremtas iš Lietuvos. Todesas giriasi, kad faktiškai jo operatyvinė grupė suėmė 1 965 žmonių. Didesnis skaičius atsirado, nes buvo daugiau vaikų, negu numatyta sąrašuose. Raporte Todesas pagyrė savo kolegą, Lietuvos žydą, NKGB majorą Gilelį Blochą, slaptojo politinio skyriaus 4-ojo poskyrio viršininko pavaduotoją („U.S. Con-

Iš dešinės: Ada Gensaitė, Bronė Budreikaitė, Ella Gensienė (Budreikaitė), Jakobas Gensas.

Valstybinio Vilniaus Gaono žydų muziejaus nuotr.

gress, House Select Committee on Communist Aggression, Hearings Before the Select Committee“, 1954, p. 525).

NKGB slaptojo politinio skyriaus pagrindinis uždavinys buvo sudaryti klasinių priešų sąrašus. Be Blocho, kitas artimas Todeso kolega buvo Lietuvos žydas Icikas Demba, grupės, kuri 1940 metų liepos mėnesį sudarė suimtųjų voldemarininkų sąrašą, vadovas. (S. Atamukas 1941 metais Kaune dirbo komjaunimo ir partinių darbu).

Kai 1953 metais mirė Stalinas, Todesas verkė. Prieš mirtį 1988 m. jis taip rašė: „Man gėda prisiminti, kad verkiau, sužinojęs apie Stalino mirtį. Juk tuo metu jau žinojau, kaip buvo išgaunami prisipažinimai.“ („Gimtas kraštas“, p. 5). Pagrindinis būdas gauti prisipažinimą buvo žiaurus kankinimas.

1940–1941 m. VSD, NKVD, o vėliau NKGB tarnymo viršininkas buvo žydas Eusiejus Rožauskas. Gimė 1907 metais Kijeve, 1921 m. imigravo į Lietuvą. Kaune mokėsi rusų gimnazijoje, 1926–1934 metais studijavo Kauno universitete. Nuo 1935 metų Rožauskas – LKP narys. 1936 metais suimtas už priešvalstybinę veiklą. Išlaisvintas 1940 m. tapo valstybės saugumo papulkininkiu ir pradėjo savo kruviną darbą: „Jau iki 1940 m. rugpjūčio 17 d. VSD kvotų skyriaus viršininkas E. Rožauskas buvo išplėšęs 70 kalinių „prisipažinimus“ (Anušauskas, p. 58). Tai buvo tik jo sadistinės veiklos pradžia. 1943–1944 m. Maskvoje Rožauskas tapo „NKGB ypač svarbių bylų“ tardytoju. (Truska, Anušauskas, Petravičiūtė „Sovietinis saugumas Lietuvoje 1940–1953 metais“, Vilnius, 1999, p. 337).

1960 m. Rožauskas tapo Archyvų valdybos prie Lietuvos TSR MT viršininku. 1970 metais jis kartu su žiauriu lietuvių enkavėdistu Boleslovu Baranausku anglų kalba išleido knygą „Documents Accuse“ (Vilnius, Gintaras, 1970). Knyga tapo pagrindiniu šaltiniu Amerikos istorikams, kurie rašė apie holokaustą Lietuvoje. Veikalas taip pat tapo svarbiu šaltiniu OSI (Office of Special Investigations) imigracijos bylose prieš Amerikos lietuvių, kurie buvo kaltinami kolaboravimu su naciais. Ironiška, bet po 40–50 metų Rožausko ir kitų enkavėdistų ilga kruvina ranka pasiekė JAV teismų sales ir jų darbas prieš „klasės priešus“ ir „kontrrevoliucinį elementą“ buvo užbaigtas.

Vienas įdomus „administracinis“ darbuotojas, kuris nepaminėtas knygoje „Sovietinis saugumas Lietuvoje“, yra Motelis Kerbelis – Lietuvos žydas iš Biržų. Po Lietuvos okupacijos jis tapo LKP Biržų aps. komiteto skyriaus vedėju. 1941 metais pradėjo dirbti TSR NKGB sistemoje. Grįžo į Lietuvą 1944 metais su Raudonąja armija. Kaip NKGB leitenantas, 1944 metais rugpjūčio mėnesį Kerbelis tardė Jurgį Čepukaitį – Lietuvos saugumo policijos valdininką iš Vilniaus. Čepukačio „parodymai“ tapo vienais iš pagrindinių OSI kaltinamųjų dokumentų Algimanto Dailidės ir dr. Adolfo Milinavičiaus imigracijos bylose.

Vienas iš talentingiausių aukštų enkavėdistų Lietuvoje buvo Aleksandras Slavinas – Lietuvos žydas, gimęs 1916 metais Maskvoje. Slavinas buvo kilęs iš pasiturinčios šeimos Kaune. 1934 metais jis įstojo į LKP ir taip pat pradėjo studijas Kauno universitete. 1936 metais Slavinas buvo suimtas už priešvalstybinę veiklą. Bet po mėnesio buvo paleistas, ir kaip Jonas Dainauskas (Lietuvos saugumo policijos kontržvalgybos valdininkas) pastebėjo, „vėl nuosavu automobiliu važinėjo Kauno gatvėmis“. („Draugas“, 1999 m. rugpjūčio 19 d., p. 3).

Per pirmąją okupaciją Slavinas, būdamas tik 24 metų, pasižymėjo kaip NKVD/NKGB kontržvalgybos Vokiečių skyriaus viršininkas. Lietuvos vokiečių repatriacija į Vokietiją 1941 metais suteikė Slavinui auksinę progą patobulinti savo kontržvalgybinius gabumus. Buvo įsteigta speciali vokiečių-sovietų komisija, kuri peržiūrėjo visų asmenų, norinčių repatriuoti į Vokietiją, bylas.

Vienas iš vokiečių repatriacijos komisijos narių buvo Edgaras Klausas, Slavino užverbuotas. Klausas gerai pažinojo Peterį Kleistą – vyriausiąjį Ribbentropo ekspertą TSRS klausimais. Berlyne Kleistas palaikė asmeninį ryšį su Kaziu Škirpa. Slavinas gaudavo gerą informaciją apie LAF veiklą Berlyne, gautą per savo agentą iš Kleisto („Švyturys“, Nr. 16, 1990, p. 16–18).

Slavino žinios apie Škirpos ir LAF veiklą Berlyne sudarė jam progą surengti didžiulę provokacinę operaciją Žemaitijoje. Operacijos tikslas – pradėti priešlaikinį lietuvių sukilimą. Pagrindiniu įrankiu tapo NKGB kontržvalgybos parašytas atsišaukimas. Paskleistas dokumentas buvo datuotas 1941 m. kovo 19 dieną ir pagal užrašą priskirtas lietuvių informacijos biurui Berlyne. Atsišaukimas mobiliavo sukilėlius, kurie manė, kad karas prasidės. NKGB tik to ir laukė. Didelis skaičius apgautų patriotų buvo suimta ir ilgainiui likviduota. Tarp suimtųjų buvo kapitonas Osvaldas Žadvydas, Kretingos apskrities šaulių pogrindžio vadas. Jis buvo suimtas gegužės 5 dieną ir kalintas Kaune. Žadvydas buvo vienas iš tų kalinių, kuris laimingai išvengė mirties per masines žudynes Červenėje.

Kovo 19 dienos atsišaukimas buvo išspausdintas knygoje „Documents Accuse“ ir yra naudojamas holokausto istoriografijoje kaip dokumentinis įrodymas, kad LAF buvo antisemitinis ir kad lietuviai buvo žydšaudžiai.

Slavinas taip pat turėjo tiesioginius ryšius su Sicherheitsdienst (SD) – SS organizacijos žvalgybos padaliniu. Vyriausioji reicho saugumo valdyba (RSHA) nenorėjo, kad lietuviai sukiltų ir atkurtų savo nepriklausomybę. 1941 metų balandžio 18 d. Škirpa susitiko su SS obersturmbannführeriu dr. Heinzu Grafe ir SS hauptsturmführeriu Werne Gurgensohnu. Jie Škirpai pasakė, kad sukilimas yra nepageidaujamas ir kad „nepriklausomybės reikalavimas – tik šovinininės inteligentijos išmone, (...) tik iliuzija“ („Sukilimas Lietuvos suverenumui atstatyti: dokumentinė apžvalga“, Washington, 1973, p. 228–229).

Konigsbergo SD centras tvarkė ryšius su Lietuva. Du svarbūs SD pareigūnai buvo iš Lietuvos. Vienas jų buvo Lietuvos vokiečių Richardas Šveitzeris. Prieš pirmąją okupaciją Šveitzeris buvo J. Dainausko agentas kulturbundo organizacijoje. Vėliau jis atsirado Vokietijoje ir tapo Stahlegerio (Einsatzgruppe A viršininkas ir Ostlando saugumo policijos ir SD vadas) asmeniniu lietuvių kalbos vertėju. Antras SD pareigūnas buvo Pranas Burba. Prieš pirmąją okupaciją Burba buvo Lietuvos saugumo pareigūnas. Jo žinioje buvo slaptos komunistinės veiklos Lietuvoje sekimas. Vienas iš tų komunistų buvo Slavinai. Burba tikriausiai norėjo užverbuoti Slaviną po jo suėmimo. Tai paaiškintų, kodėl Slavinas po mėnesio buvo paleistas iš kalėjimo ir važinėjo savo automobiliu Kauno gatvėmis. Per Šveitzerį ir Burbą SD teikė Slavinui informaciją apie Vilniaus LAF štabą.

1941 metų birželio 8 dieną generalinio štabo majoras Vytautas Bulvičius buvo NKGB suimtas. Bulvičius buvo Vilniaus LAF centro vadas, numatytas paskirti Laikinosios Lietuvos vyriausybės krašto apsaugos ministru. Kartu su Bulvičiumi bu-

Nukelta į 8 psl.

KATALIKIŠKA VASARA LIETUVOJE: RUGPJŪTIS

ALFONSAS MOTUZAS

Rugpjūtis – paskutinis vasaros mėnuo. Tai pirmųjų sodo vaisių subrendimo laikas. Lietuvoje dar daugelyje bažnyčių vyksta atleidai: Švč. Mergelės Marijos Angeliškosios, arba Porciunkulės (žemaičiai šiuos atlaidus vadina savo vardu – parcinkulis) [VIII. 2], Kristaus atsimanymo (VIII. 6), Šv. Lauryno (VIII. 10), Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų (Žolinė) [VIII. 15], Šv. Roko (16), Šv. Baltramiejaus (VIII. 24). Žymiausi iš jų – Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų (Žolinė) ir Šv. Roko atleidai.

Švč. M. Marijos Ėmimo į dangų šventė (Žolinė) [VIII. 15]

Švč. M. Marijos Ėmimo į dangų šventė yra viena populiariausių Vakarų Bažnyčioje, įvairiuose kraštuose pasižyminti savitomis apeigomis. Lietuvoje liaudis ją vadina Žoline. Europos tautų papročiai ir tikėjimai rodo, kad ši bažnytinė šventė švenčiama tuo pačiu laiku kaip ir ikikrikščioniška šventė, su-tampa ir jų tradicijos, kurios susijusios su svarbiausių laukų darbų baigtimi, va-saros ir rudens sandūra. Tai patvirtina ir lietuviškas šventės pavadinimas – Žoli-nė, Dzūkijoje ji dar vadinama Kopūstine. Populiariausia tos dienos liaudies pamal-dumo praktika – neštis į bažnyčią įvairių žolynų, darželio gėlių, pirmųjų tų metų vaisių ir daržovių, juos šventinti. Šventintas daržoves valgo visi šeimos nariai, jų padalijama su pašaru gyvuliams, kad saugotų nuo ligų. Tikima, kad pašventintos gėlės saugo na-mus nuo perkūno, gaisro, piktyjų dvasių. Taip pat tikima, kad per Žolinę pašventintų augalų negalima išmesti, nes ap-lankys nelaimė. Rytų bei Pietų Lietuvoje Žolinė yra giminių susitikimo metas. Tokiose bendruomenės vaisėse prisimenami ir giminės mirusieji, lankomi ir gėlėmis puošiami jų ka-pai. Taigi Lietuvoje per Žolinę atliekamos liaudies pamaldu-mo praktikos yra susipynusios su senaisiais agrariniais bei mirusiųjų kultais, rodo giminės solidarumą. Šiandien Lietu-voje ypač garsūs Krekenavos ir Pivašiūnų bažnyčių Švč. M. Marijos Ėmimo į dangų atleidai. Krekenavos Švč. M. Marijos Ėmimo į dangų bažnyčia ir parapija priklauso Panevėžio vys-kupijai. Nuo seniausių laikų Krekenava garsėjo Dievo Moti-nos paveikslu, tikinčiųjų išitikinimu, turinčiu stebuklingos galios. Užregistruota nemažai pagijimų, paveikslas apkabinė-tas votais. Dievo Motina pavaizduota su Kūdikiu ant rankų, sidabriniais rūbais. Maldininkai paveikslą garbei sudėjo daug giesmių, kurias ypač giedodavo per Žolinės atlaidus, melddamiesi prie paveikslą prieš ar po šventų Mišių. Viena tokių giesmių – „Mylimoji Karaliene“. Krekenavos paveikslą, remiantis padavimais, iš Krokuvos atgabėjęs pamaldus riteris Šilingas ir padova-nojęs misionieriui Albertui, skelbusiam Evangeliją prie Nevėžio krantų. Iš pra-džių paveikslas buvo laikomas mažoje koplyčioje, vėliau perkeltas į Krekenavos bažnyčią, kur pradėjo garsėti stebuklais. Krekenavos Dievo Motinos paveikslas ži-nomas visoje Lietuvoje (*Vaišnora J.* Marijos garbinimas Lietuvoje. Roma, 1958, p. 330–331).

Pivašiūnų bažnyčia garsi stebuklingu Dievo Motinos paveikslu, prie kurio tiek atlaidų, tiek kitų švenčių metu gausu maldininkų. Paveikslas vaizduoja Mari-ją, vienoje rankoje laikantią Kūdikelį Jėzų, kitoje – skeptrą. Aplink paveikslą pri-kabinta sidabrinė ir auksinė votų – tai dovanos už stebuklingą pagijimą. Pada-vimas apie Pivašiūnų Dievo Motinos paveikslą kilmę sako, kad jį parvežė kažkoks ponas ar vaivada iš Turkijos. Kada tai įvyko, nėra žinių. Net nežinoma, ar Bažny-čia kada nors patvirtino prie šio paveikslą įvykusius stebuklus, nors vyskupijos raštuose Pivašiūnų Dievo Motinos paveikslas vadinamas stebuklingu (*Vaišnora J.* Marijos garbinimas Lietuvoje. 1958, p. 407).

Švč. M. Marijos Ėmimo į dangų dogma Katalikų Bažnyčia paskelbė tik 1950 metais, o popiežius Pijus XII 1955 metais ją patvirtino. Nuo XIII a. Švč. M. Marijos Ėmimo į dangų šventės šventimą ypač skatino pranciškonų vienuolija. Šių vienuo-lių dėka ši šventė pasiekė ir Lietuvą.

Šv. Rokas (VIII. 16)

Kita vasaros pabaigos katalikiška šventė Lietuvoje – Šventas Rokas. Liau-dies darbų kalendoriuje Šv. Rokas yra slenkstis tarp vasaros ir rudens. Po rugpjūčio 16 d. prasideda žiemkenčių sėja. Iki šios dienos šventas Rokas ypatingai garbinamas liaudies pamaldumo praktikomis šiose Lietuvos parapijose: Daujėnų (Pasvalio r.), Gardamo (Šilutės r.), Gruzdžių (Šiaulių r.), Kražių (Kelmės r.), Palangos (Kretingos r.), Varnių (Telšių r.) bei neparapinėje vienuolių marijonų Šv. Gertrūdės bažnyčioje Kaune.

Daujėnų Švč. Jėzaus Vardo bažnyčioje Švento Roko atlaidų metu, po šventų Mišių, maldininkai melddamiesi 3 kartus keliais eina aplink altorių, kuriame yra šventojo paveikslas, altorių bučiuoja, deda aukas (duoną bei rūkytą mėsą). Taip pat gausiai aukoja čia susirinkusiems vargšams. Savita liaudies pamaldumo prak-tika išsiskiria Kauno Šv. Gertrūdės bažnyčia. Čia per Šv. Roko atlaidus, po maldų arba prieš jas, maldininkai lanko kryžių su Jėzaus Nukryžiuotojo skulptūra ir jį, kaip šventą relikviją, bučiuoja. Šv. Roko kultas Kauno Šv. Gertrūdės bažnyčioje sietinas su čia veikusiais rokitais. 1750 m. birželio 25 d. Vandžiogalos klebonas kun. Petras Novomiejskis prie bažnyčios įsteigė ligoninę ir pavedė ją rokitams. 1751 m. kovo 10 d. šią ligoninę įteisino Vilniaus vyskupas Mykolas Zenkavičius, kuris dalį rokitų pasikvietė iš Vilniaus ir Varnių. Jie čia išsilaikė ligi 1824 metų (*Kviklys B.* Lietuvos bažnyčios. Kauno arkivyskupija. Chicago, 1983, t. 3, p. 111).

Lietuvoje garsūs Gruzdžių Šv. Roko atleidai. Švč. Trejybės bažnyčioje esantis jo paveikslas su relikvija laikomas stebuklingu. Per atlaidus maldininkai klaupia-

si, eina keliais aplink švento Roko altorių ir bučiuoja relikviją. Prie altoriaus ka-binami votai: širdelės, kryželiai, rožiniai ir panašiai. Maldininkai daug aukoja ir čia susirinkusiems elgetoms. Šventas Rokas yra Gruzdžių miestelio patronas. Jį liaudis garbina liaudies muzikos instrumentų (kanklių) bei dūdų orkestrine mu-zika, giesmėmis ir dainomis.

Gruzdžių legenda pasakoja, kad kartą iš kažin kur sudegusios bažnyčios į kitą bažnyčią buvo vežamas stebuklingai išlikęs ir šventoriuje atsiradęs Šv. Roko pa-veikslas. Pravažiuojant pro Gruzdžių bažnyčią, prie pat vartų (pagrindinis kelias eina pro bažnyčią ir jos šventoriaus vartus) arkliai ėmė nebeklausti, pradėjo žvengti, prunkšti, trypti vietoje, stojos piestu ir nė krust. Ponai pasitarė, kad ark-liams kažkas negerai, todėl paveikslą reikėtų nunešti į bažnyčią. Kai paveikslą įnešė į bažnyčią, arkliai nurimo. Tada jie paveikslą vėl įkėlė į ratus, jau važiuos, bet ir vėl arkliai ėmė spyriotis ir netraukė vežimo. Ponai nusprendė, kad paveiks-las turi likti Gruzdžių bažnyčioje ir, matyt, yra šventas. Manoma, kad tai įvyko XVIII a. pradžioje, kada 1733 metais Šiaulių sritis turėjo maitinti ten apsistojusią carinės Rusijos kariuomenę. Ėmė smukti žemės ūkis, prasidėjo ligos. Todėl sustip-rėjo žmonių pamaldumas Šv. Rokui. Yra žinoma, kad Šv. Roko atleidai Gruzdžiuo-se vyko jau nuo 1769 metų (*Miškinis A.* Kaip kūrėsi ir statėsi Gruzdziai. Gruzdziai-Kaunas, 1996, p. 7).

Švento Roko liaudies pamaldumo praktikos ypač garsios Žemaitijoje. Šilutės rajono Gardamo miestelio Šv. Roko bažnyčios šventoriuje stovi Šv. Roko statula, aplink kurią po šio šventojo atlaidų žmonės eina keliais. Vėliau maldininkai, gie-dodami šventam Rokui skirtą giesmę, lanko šalia esantį Lurdą ir jame stovinčią Švč. M. Marijos statulą. Tikima, kad neaplankius Lurdo at-likti ne visi Šv. Roko atleidai. Dabartinė mūrinė Gardamo Šv. Roko bažnyčia pastatyta 1933 m. Prieš tai stovėjo medinė, ku-ri gaisro metu sudegė, todėl duomenų apie šią bažnyčią ir jos Šv. Roko kulto istoriją nėra išlikę.

Žemaitijos pietuose – Kražiuose – Šv. Rokas ypač gerbia-mas ir mylimas. Nuo 1989-ųjų metų Šv. Roko atleidai paskelb-ti Kražių diena. Kražiuose Šv. Rokui skirtos kelios pamaldu-mo vietos: bažnyčios šventoriuje pastatyta statula bei koply-čia, kurioje stovi jam skirta statula. Per atlaidus maldininkai, po šventų Mišių giedodami Šv. Rokui skirtą giesmę (kartais jai pritardami dūdomis), aplanko statulą bei koplyčią – apei-na jas keliais. Kiek kartų apeiti, nėra nustatyta: kas kiek pa-sižada, tas tiek kartų ir apeina. Šv. Roko statula bučiuojama, prie jo dedamos aukos – rudens gėrybės. Gausiai aukojama ir čia susirinkusiems elgetoms. Kražiuose Šv. Roko kultas turi savo istoriją. Šaltiniai nurodo, kad XVII a. viduryje Lietuvoje pasirodė pirmieji ūkio smukimo požymiai, kurie itin ryškūs buvo Kražiuose. 1656 ir 1659 m. miestelį nusiaubė švedų ka-riuomenė. Besitęsiant karams prasidėjo badas, maro epide-mija. Žmonės mirė vienas po kito ir atrodė, kad nėra jokio iš-sigelbėjimo. Pasakojama, kad tada žmonės pradėjo melsti Šv. Roką išganymo. Jo garbei pastatyta koplytėlė tapo pagrindine kražiškių raudų ir maldų vieta. Ir nelaimė nutolo, maras liovėsi. Nuo tada Kražiuose Šv. Roko atleidai tapo didžiausia parapijos švente. Manoma, kad Šv. Roko koplytėlę pastatė moterų benediktinių vienuolynas, kuris Kražiuose veikė nuo 1661 iki 1893 metų.

Kita Švento Roko atlaidais Žemaitijoje garsėjanti vieta – Varniai. Čia per šio šventojo atlaidus pagerbiama Švč. Trejybės bažnyčios šventoriuje esanti maža, ant žemės padėta Šv. Roko koplytėlė. Maldininkai į ją deda aukas – kriaušes ir obuolius – prašydami šventąjį, kad ir kitais metais soduose būtų gausus derlius. Po šventų Mišių lankomas Varnių Lurdas, kur deginamos žvakės, giedamos Šv. Ro-kui ir Švč. M. Marijai, Nekaltai Pradėjajai, skirtos giesmės, grojama varinėmis dūdomis. Varniuose Šv. Roko kultą išpopuliarino nuo 1725 metų čia veikę rokitai.

Nuo seno Žemaitijoje garsi katalikiška kultūra vieta – Palanga. Istoriniai šal-tiniai kalba, kad Palangoje Šv. Roko kultas žinomas jau nuo 1764 m., kada buvo pa-statyta antroji bažnyčia ir joje pakabintas Šv. Roko paveikslas (*Klimka L., Žulkus V.* Lietuvos pajūrio žemės viduramžiais // Lietuvos istorija. Vilnius. 1989, p. 82). Abiejose paveikslą pusėse prikabinta daugybė votų. Pagal tradiciją per Šv. Roko atlaidus minios žmonių eina prie Birutės kalno, ten meldžiasi, aukoja aukas ir prašo Šv. Roko užtarimo bei pagalbos gaudant žuvį. Ant Birutės kalno buvo vieta, skirta aukoms. Šv. Roko atlaidų metu elgetoms buvo aukojami maisto produktai: sūris, sviestas, kiaušiniai, pienas. Per atlaidus Šv. Rokui skirtoms giesmėms pri-taria dūdų orkestrėlis, kas suteikia šventei iškilmingumo.

Apie šventą Roką biografinių žinių išliko nedaug. Seniausias šaltinis – „Acta breviora“. Manoma, kad parašyta XV a. pradžioje Piecenzoje. Venecijos patricijus F. Diego, savaip perdirbęs „Acta breviora“, 1479 m. parašė veikalą „Vita S. Rochi“, kur nurodytas Šv. Roko gyvenimo laikotarpis – 1295–1327 m. Minėtais šaltiniais rei-miasi visos vėlesnės Šv. Roko biografijos, nors gyvenimo datos istorikų nevienodai nustatomos: gimimo – 1295, 1345, 1350 m., mirties – 1327, 1377, 1378–1379 m. Tikra yra tai, kad Šv. Rokas gimė Prancūzijoje grafų Jono Montepellier Roctch ir Liberos šeimoje 1295 metais, o mirė Angeroje, prie Lago Maggiore (*Lietuvių enciklopedija.* Bostonas, 1961, t. 25, p. 408). Dvidešimtaisiais gyvenimo metais mirė tėvai ir Rokas paveldėjo didelius turtus, kuriuos išdalijo vargšams, o žemę atidavė valdyti dėdei. 1368 m. išvyko į Romą, kur tuo metu siautė maro epidemija ir ėmė tarnauti nelai-mingiesiems. Netrukus iš Romos grįžo į tėvynę, Piacenzos mieste tarnaudamas sergantiesiems pats užsikrėtė maru ir iš miesto buvo išvarytas. Rokas pasišalino į artimiausią miškelį. Legenda byloja, kad merdintį šventąjį rado šuo, kuris slaugė ir išgydė ligonį. Pagijęs Rokas sugrįžo į Piacenzą ir toliau gydė sergančiuosius. Viena legenda pasakoja, kad Rokas grįžo į Montepelljerą, kur dėdė jo nepažino, atstūmė, o galiausiai uždarė į kalėjimą kaip apgaviką, o kita legenda sako, kad jis valdžios buvo įtartas šnipinėjimu, suimtas ir įmestas į kalėjimą, kur net penke-rius metus kentėjo, niekam nesiskundė, tik meldėsi. Pagaliau sunkiai apsirgo ir mirė, teturėdamas 32 metus. Po Roko mirties rastas laiškas, kuriame jis aprašo sa-vo gyvenimą (*Ištisųjų metų Šventųjų gyvenimai.* Kaunas. 1927. D. 2. P. 267 [be au-toriaus]). □

Šv. Rokas ant Vieکشنیų senųjų kapinių vartų stulpo

Akistata su savimi: sielos anatomija

Romualdas Čarna. *Rugpjūtis Žiemgaloje*. 2008. Mišri technika

Zita Mateiča. *Rytmetų...* 1989. Gobelenas, kaišymas

ALDONA ŽEMAITYTĖ

„Viliusi, kad Kauno menininkus reprezentuojanti knyga bus svarbi ne tik Kaunui, bet ir JAV kuriantiems lietuviams, trokšiantiems palaikyti ryšius su tėvyne. Pasaulis yra tolimas, bet kartu ir artimas, o didžiausia brangenybė yra žmogus“, – tokia JAV lietuvių dailininkės ir Lietuvos meno mecenatės Magdalenos Stankūnienės įžvalga pradedama savo literatūriniu ir meniniu turiniu solidi knyga-albumas „Kauno dailė: *realijos en face*“. Ją sudarė menotyrininkė Vida Mažrimienė, užsitikrinusi svarbią vietą tarp dailės tyrinėtojų savo knygomis: „Magdalena Birutė Stankūnienė: spalvų siuita Lietuvai“ (2005), „Šiuolaikinė lietuvių dailė JAV: dabarties dialogai“ (2009), „Magdalena Birutė Stankūnė-Stankūnienė: žiedais kaišytu nostalgijos keliu“ (2010), „Gediminas Pempė“ (2011), dailės katalogu „Sugrįžusi dailė“ (2006) ir kt.

„Kauno dailė...“, šiais, 2011-aisiais metais išleista Nacionalinio M. K. Čiurlionio muziejaus, lyginant su 2009 metais išėjusia knyga „Šiuolaikinė lietuvių dailė JAV“ yra ryškus šuolis, vertinant knygos sudarytojos V. Mažrimienės idėją triūsą, nes ji pati parengė ir apie 100-tui dailininkų išsiuntinėjo anketą – menininkų psichologinį-sociologinį tyrimą. Iš atsiųstų atsakymų, mažų literatūros kūrinių (pasirodo, nemažai dailininkų moka lakoniškai, bet jautriai ir meniškai valdyti žodį), bandant atsakyti į Mažrimienės klausimus, formuojasi menininkų sielos peizažai.

Klausimai aprėpia dailininkų santykį su Kau-

nininko portretas.

Ir kūrinių reprodukcijos, ir išpūdingos Kauno miesto ir jo fragmentų nuotraukos, kurių gausu prieš kiekvieną skyrių, yra puikios kokybės, įdomiai ir išradingai sukomponuotos (knygos viršelio dailininkas Agnius Tarabilda, maketuotoja Danuta Mankelevič, fotografai Gintaras Žilys, Vaclovas Valužis, Zenonas Baltrušis ir kt.).

Knygos skyriai sudaryti dailininkų generacijų principu: senjorai, vidurinioji karta, jauniausieji. Šis skyrius yra mažiausias, gal todėl, kad jaunimui, išsisklaidžiusiam po pasaulį, mažiausiai rūpėjo atsilipti į V. Mažrimienės kvietimą. Kaip visada, pareigingesnės, nuoširdesnės buvo moterys. Vidurinėsios kartos skyrius yra solidžiausias, nors, lyginant pagal dailininkų amžių, nusitrina ribos tarp viduriniojo amžiaus menininkų ir senjorų. Nusitrina ribos ir tarp anketoje pateiktų klausimų eilės. Ir vis dėlto dauguma pradeda savo mini pasakojimus nuo biografinių detalių, t. y. pašaukimo pajautos dar vaikystėje, nuo autoritetinių mokytojų dailės mokyklose, išugdžiusių jų menines individualybes, padrąsinusių eiti meno keliu, nuo savo požiūrio į Kauną, kaip mylimą miestą, tikint jo kultūriniu progresu. Tik nedaugelis mano, kad provincijos miestas, lyginant su pasauliniais Europos ar Amerikos meno centrais, yra regresas... Daugelio, ypač tų, kuriems Kaunas yra gimtinė, atsakymai apie šį miestą, kaip ir apie savo vaikystės gimtąsias vietas, yra kupini nostalgijos ir meilės. Grafikas Romualdas Čarna, vyresniosios kartos atstovas, kaip mieliausią sau darbą pateikęs „Rugpjūtį Žiemgaloje“, jaudinančiai prisimena Rozalimą, kurio mokykloje ėmė gyventi menu. „Kas žino, gal tam pasitarnavo šiaurės Lietuvos gamta, pilni lepšių, kazlėkų, ūmėdžių ir aviečių bei kitų grožybų miškai? Nuo Beržbalio pusės pavasariais sklido varlių „simfonijos“, vėjuota dieną sparnais mojavo iš mūsų sodybos matomi du vėjo malūnai. Kildavo padūkės ilgesys, klausantis

nu, jų kelią į meną, samprotavimus apie individualybę ir bendras dabartinio meno tendencijas, jiems patiems reikšmingiausią kūrinių, tradicijas ir kosmopolitizmą, šiuolaikinę dailininką pasaulinio meno kontekste ir t. t. Kiekvienam jų paskirta du knygos puslapiai-atvartai. Šalia atsakymų į anketą pateikiamas konkrečiam dailininkui mieliausias ir reikšmingiausias kūrinys. Beje, prie atsakymų pridodamas mažas me-

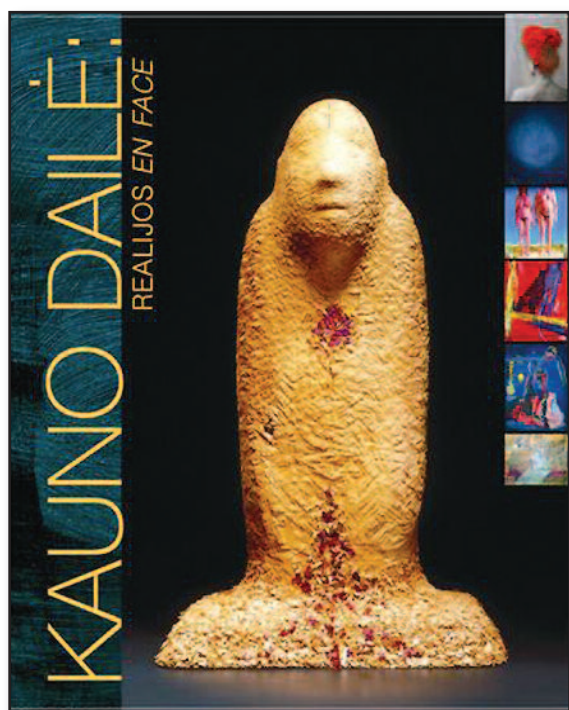
Arvydas Martinaitis. *Sėdintis žmogus-monstras lietuvis*. 2009. Drobė, aliejus

šio krašto žmonių dainų”.

Tekstilinė ir grafikė Ligita Marcinkevičiūtė, jauniausios kartos dailininkė: „Kaunas – mano meilė. Esu laiminga, gyvendama Kaune. Čia gimiau aš, gimė mano močiutė ir promočiutė”. Net ir žinomas tapytojas, filmų ir muzikos kūrėjas, iliustratorius Eugenijus Varkulevičius, vidurinėsios kartos žmogus, penkiolika metų klajojęs po Europos ir Amerikos didmiesčius, ilgai gyvenęs Niujorke, kuris, anot jo, suteikė jam daug kūrybinės energijos, kuriame verda intensyvus meninis gyvenimas, pagaliau sugrįžo į gimtąjį Kauną. „Lietuva man davė ramybę ir meditatyvinį susikaupimą. Ypač gamta. Daugelis mano paveikslų – pasi-vaikščiojimų palei Nemuną rezultatas. Buvimas prie vandens apvalo, tėkmė išjudina mintį, nunešdama nereikalingus dalykus. Dabar kasdien, žiemą ir vasarą, grožėdamasis gamta, vaikščiodamas po miškus, klausydamas lakštingalų, jaučiuosi pilnas to, ko daugiau kaip dešimt metų ilgėjausi Niujorke.”

Bet esama ir kitokių nuomonių. Tiesa, jų mažuma. „Kaunas – puikus miestas su gražia istorija, daugybe gabių menininkų. Nors pastaruoju metu jame vyksta kažkas keista. Lyg pilkėtų, menkėtų, trauktųsi savin, vis dar norėdamas išlikti žaviu” (kaunietis – dabar jau vilnietis, akvarelininkas, Lietuvos dailininkų sąjungos pirmininkas Eugenijus Nalevaika). Matyt, su humoru apie Kauną kalba tapytojas Antanas Obcarskas: „Jeigu Kaune

Nukelta į 5 psl.

Knygos viršelis (dailininkas Agnius Tarabilda)

Atkelta iš 4 psl.

įsikurtų koks milijonas kinų, susiformuotų koks China Town, gyvenimas ir čia užvirtų, pagyvėtų kūrybinis Kauno menininkų gyvenimas”. O jaunoji tapytoja Kristina Biguzaitė režia iš peties, nes persikraustymas į Londoną yra jai triumfo valanda. „Džiaugiuosi didmiesčio gyvenimu, beprotiška pasiūla ir kraštutinumais. Pažistu merginą, kuri atsikraustė į Londoną, nes nusibodo gyventi Niujorke. Kiti – atvirkščiai, nori palikti Londoną ir važiuoti į Niujorką.”

Taip savaime susiklosto tėvynei ištikimųjų ir kosmopolitų, tradicionalistų ir novatorių biolaukai. Ir amžius čia niekuo dėtas. Vieni pritampa prie „pasaulio piliečių”, kiti ne. Matyt, tai priklauso nuo šeimos, auklėjimo, įdiegtų vertybių sampratos, charakterio ir pan. „Šiuolaikinis menininkas, visų pirma – kosmopolitas. Neįsivaizduoju kūrybingo menininko, nedalyvaujančio pasaulio ritme, nenovatoriško, nemaištaujančio. Neatsisakyti savo šaknų, tradicijų verta, jei tai netrukdo šiuolaikinei raiškai” (vyresniosios kartos tapytojas Arvydas Žalpsys). „Esu kosmopolitė, be abejonės,” – sako kaunietė grafikė Aistė Ramūnaitė, jau dešimt metų gyvenanti Londone, knygoje publikuojanti lino raižinį apie kelionę per naktinį Londoną. „Manychiau, kad esu tradicijų tęsėja, tekstilėje atrandanti ir klasikinį gobeleną, ir kitas audimo, pynimo technikas, pinikus,” – mąsto Zita Mateiča. O tapytojas Virginijus Kašinskas mano, kad „Menininkas, tradicijų tęsėjas, mąsto apie kraštą, kuriame

Gintaras Kamarauskas. *Ateinantis*. 2005. Medis

jam buvo lemta gimti, dieviškąją sferą, kultūrą, perima senolių ir tėvų dvasinę patirtį. Sąmoningas gilinimasis atveria nuostabius klotus, išsaugotus tautosakoje, šokyje, muzikoje, dailėje. Šiuolaikiškumas mene yra trumpaamžis ir efemeriškas reiškinys, jei jis nesiremia praeities kartų patirtimi.” Šis dailininkas knygai pateikė išpūdingą ekspresyvų tapybos darbą „Ugnies deivė Gabija” iš ciklo „Žemės vartai”, kurį tapo jau 25 metus.

Galima šią knygą prilyginti savotiškoms studijoms – konkretaus menininko (o jų darbų ir pasisakymų čia sudėta kone šimtas), pagauti jo sielos virpesius, nerimą, kuris apima mąstant apie šiuolaikinį pasaulį, apie amžiną tradicijos ir šiuolaikiškumo konfliktą arba tarpusavio darną, kai nurimstama, pabaigus kovą ir švenčiant santarvės, taikos su savimi ir pasauliu mene pergalę. Santarvės tarp kartų, kūrybinės raiškos būdų ir metodų. Galima pasidžiaugti, kad „galėjimas kurti bet kokiomis aplinkybėmis – menininko gyvenimo pilnatvė” (tekstilinė Marijona Sinkevičienė), kad bet kuris menas ateina iš sąmonės ir realizmas yra tik siaura menininko dvasinio pasaulio dalis, o matyti akimis ir matyti širdimi yra iš esmės skirtingi dalykai. Tapytojas Rūtilis Slavėnas teigia: „kūryba turėtų būti naujoviška, tačiau išaugusi natūraliai, nesuvaidinta. Ir turėtų skleisti gėrį”. Jam antrina jauna lyriška tapytoja Grytė Pintukaitė-Valečkienė, atsakydama į klausimą, kada buvo jos triumfo valanda (tekstas – šio „Kultūros” numerio 1 puslapyje). Šį tekstą apie save paantrina jos tapyti psichologiniai portretai, nesiekiantys

Vytautas Laukys.

Pažaislio kiemelis. 1980. Drobė, aliejus

efekto. Grytė mano, kad „kosmopolitizmas ir savų vertybių išpardavinėjimas, paradoksai, deja, yra šiandienos kultūros palydovai – kai santechnikos parduotuvės įgauna „Vonių galerijų” pavadinimus, o menų festivaliai pakrikštijami „Meno tvartais”. Anot jos, didžioji šiuolaikinio meno dalis yra menas, neigiantis pats save, meilė, peraugusi į neapykantą.

Tačiau jos bendraamžiai (net ir šioje knygoje) mėgaujasi būtent tokiu menu. Destrukcija, disharmonija dailėje, muzikoje, literatūroje yra madinga, tapusi daugelio menininkų gyvenimo palydove, gal net nesusimąstant, kad griauinant ką nors sena, ne visada pavyksta sukurti nauja. „Jei vis dar esama stereotipų, tai man belieka juos griauti” (tapytoja Ausma Bankauskaitė). Jauni menininkai dabar yra drąsūs ir gana kategoriški. Bet griovimas yra labai slidus dalykas, galintis sugriauti ir pačią asmenybę, negrįžtamai sužaloti jos sielą. Ar menas jau visai prarado šviečiamąją, auklėjamąją, kūrybinio prado žmoguje skatintojo paskirtį? Dažnai susimąstydavau, kodėl XX a. paskutiniųjų dešimtmečių lietuvių dailėje, ypač tapyboje, vyravo juodi tonai, „nuobodulio estetika”, knaisiojimas po šiukšlynus arba po šiukšliną žmogaus vidų. Kaip protestas prieš prievartos sistemą? Bet ir dabar, esant visiškai laisvei mąstyti, kurti, daryti ką tik nori, destruktijos ir disharmonijos nesumažėjo, tik ji įgavo kitus pavidalus menininko mąstysenoje ir kūrybiniame braiže. Knygoje „Kauno dailė” yra išpūdingų savo teigimu ar meninės išraiškos jėga kūrinių, yra ir vidutinių... Tačiau

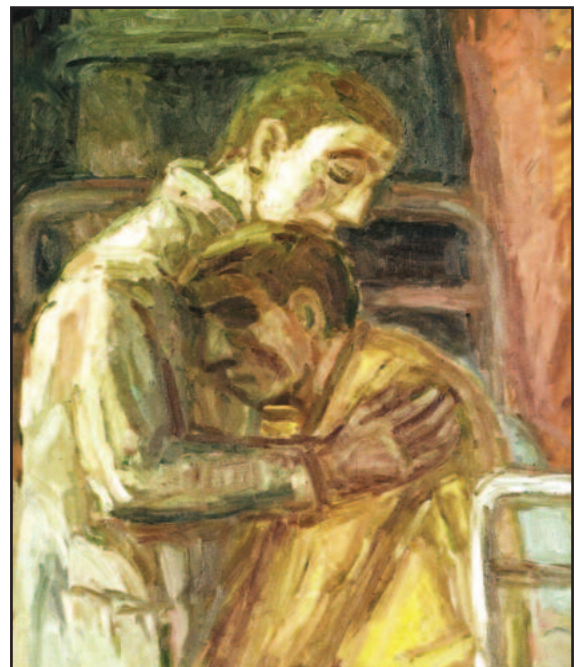

Eugenijus Nalevaika.

Dėlionė. 2009. Popierius, akvarelė

ką galima daugiau pridurti, kai nuomonė apie kūrinio svarbą, estetinę vertę yra labai subjektyvi kiekvienu konkrečiu atveju, – ar būtų specialius mokslus baigęs dailėtyrininkas, ar eilinis meno priėmėjas, parodų lankytojas. Kaip teigia savita tapytoja Audronė Petrašiūnaitė, svarbu ne siužetas, o prasmės ir metaforos. O menininkas jas perteikia priemonėmis, kurias jam diktuoja pasaulėvoka ir pašaukimas: plonomis linijomis ar grubiais potėpiais, rėkiančiomis spalvomis ar monochromija, nugludintomis formomis ar skaitmeninės spaudos efektais... Jaunieji trokšta inovacijų, vyresnieji į jas žiūri atsargiau.

Drąsa ir baimė priklauso ne tiek nuo amžiaus, kiek nuo žmogaus charakterio. Vieniems, kaip nepranokstamai grafikei, vaikų knygų iliustruotojai Birutei Žilytei, norisi tyliai kurti (pirmoji personalinė jos paroda surengta tik autorei septyniasdešimtmečio sulaukus), kiti, kaip jaunosios kartos tapytoja Ausma Bankauskaitė, laimėjusi „Geriausio metų kūrinio” apdovanojimą Kaune, svajoja jį gauti ir už Atlanto, trokšta griauti stereotipus. O knygos skyriui „Juniores” priskirtas tapytojas Gvidas Latakas taip samprotauja: „Parodose muziką užsako menotyrininkų kasta. Dailininkas čia reikalingas kaip priedas, kaip molis, iš kurio miniami įvairūs projektai, tarptautinės parodos *etc.* Ir tos parodos dažnai gaunasi šaltos, conceptualios, *projektinės*. Aš nenoriu būti tuo moliu, todėl retai dalyvauju masiniuose renginiuose... Man patinka senos tradicijos ir senos temos mene. Manychiau, kad jau pakankamai dailininkai prisirėkavo, priverkė ir prijuokino savo *performansuose*”. Jam priitaria tekstilininkė Elma Stelmokienė, teigdama,

Eglė Velaniškytė.

Tėvo palaidūno sugrįžimas. 2010. Drobė, aliejus

kad pritapimas prie „madingų” sunivelioja kūrėją, o dažname kūrinyje jaučiama destruktija žiūrovą žemina ir žlugdo. Iš tikrųjų verta susimąstyti, kodėl ir kuo disharmonija mene žiūrovą-meno priėmėją veikia taip destruktiviai. O jeigu tas kūrinys, nors ir „madingas”, bet banalus, lėkšto turinio, tik specialiai užaštrintas grubiomis formomis ar rėkiančiomis spalvomis? Visa jo vertė, kad dailininkas nori būti šiuolaikiškas, aktualus?..

Taip verčiant puslapį po puslapio, „Kauno dailėje” atsiskleidžia kiekvieno dailininko vertybinės nuostatos ir savo vietos dabartiniame pasaulyje ieškojimas. „Šiuolaikinis pasaulis – pasimetęs pasaulis, o dabarties žmogus – vienišas žmogus. Nūdienos dailininkas negali egzistuoti atskirai nuo visuomenės. Jis ir pasimetęs, ir vienišas, tik, skirtingai nuo kitų, šito neslepia”, – teigia skyriaus „Mediani” (viduriniųjų) atstovė, tapytoja ir pedagogė Ramunė Staškevičiūtė.

Pasvajokim: jei tokios knygos – albumai pasirodytų ir apie Vilniaus, Klaipėdos, Panevėžio, Šiaulių dailę su dailininkų sielos autobiografijomis, jei atsirastų savojo miesto menus remiantys mecenatai, kaip Magdalena Stankūnienė Kaune (nors, kaip žinome, visą sąmoningą gyvenimą ji praleido Čikagoje, bet su Lietuva visada ją rišo širdies ilgesys)... Būtų įamžinta visa epocha – sovietmečio ir dabartinės nepriklausomos Lietuvos sankirta, nelaisvo ir laisvo menininko mąstysenos dinamika. Mecenatų šiandienos Lietuvoje rastųsi kur kas turtingesnių negu Magdalena. Tik iki mecenatystės supratimo jie dar nepriaugo... □

RAŠIAU IŠ MEILĖS...

VIRGINIJA PAPLAUSKIENĖ

Pabaiga. Pradžia 2011 m. liepos 23 d. „Kultūroje“

Lietuvą ... greit nebepamatysim...

„Iš Lietuvos pasitraukiant plūdau ašarose per visą kelionę traukiniu iki Vokietijos. Nujaučiau, kad Vilnių ir Lietuvą greitai nebepamatysim. Turėjom pasitraukti, nes vyras dalyvavo pagrindžio veikloje,“ – pasakoja apie šią kelionę Elena Arbie-nė. Gyveno Austrijoje, Vienoje, o vėliau – Vokietijoje. Abu su vyru studijavo, tačiau subombardavus universitetą pasibaigė ir mokslai. Švabijos žemėje gimė dukrelė Vijolė. Elena įsidarbino vaikų darželyje. Sunki materialinė padėtis slėgė motinos pečius, rūpėjo pirmagimės sveikata. Trūko maisto, rūbų, ne kartą į vokiečių namus teko nešti geresnius daiktus ir keisti juos į duoną, miltus, kiaušinius.

Gyvenimas Vokietijoje buvo skurdokas ir alkanas, tačiau ir tokiomis sąlygomis intelektualai bandė atkurti tai, kas liko Lietuvoje. Buvo įsteigtos Lietuvių Rašytojų draugija, Žurnalistų sąjunga. Alė Rūta pradėjo bendradarbiauti spaudoje, 1946 metais įstojo į Lietuvių rašytojų draugiją tremtyje. Vokietijoje debiutavo poezijos knygele „Be tavęs“ (1946), išleido prozos kūrinių knygą „Likimo keliu“ (1947). Jos kūryba kritikų nebuvo palankiai sutikta, tačiau radosi ir tokių, kurie palaikė ir skatino nenusiminti ir toliau rašyti. Vienas iš tokių buvo dainingos poezijos meistras Jonas Aistis.

Atsiradus galimybei 1947 metais Arbų šeima išvyko į Ameriką.

Laikas: šeimai, rašytojams, kūrybai

Pirmoji vieta Amerikoje, kur bandė įleisti šaknis, buvo Detroitas. Elenai teko dirbti įvairius darbus, o laisvalaikį skyrė visuomeninei bei kultūrinei veiklai. Pagausėjusi šeima – sūnus Arimantas bei duktė Rasutė – pareikalavo didesnio dėmesio, tad teko riboti visuomeninę veiklą ir atsidėti šeimai. Sąžiningai ėjo žmonos ir motinos pareigas. Svetur itin reikšmingas tapo motinos vaidmuo atžaloms, nuo jos priklausė, ar svečioje žemėje bus išlaikytos lietuviškos tradicijos: „Už mūsų kiemo – gatvė, mokyklų, mieste, – Amerika, – o mūsų namuose, viduj, kiemely – Lietuva. Toks buvo mūsų šeimose dėsni. Namie kalbėjom tik lietuviškai.“ Alės Rūtos vaikai ir vaikaičiai puikiai kalba lietuviškai. Ne tik savus, bet ir svetimus vaikus mokė lietuvių kalbos – kilnaus noro vedina dirbo Detroito ir Los Angeles lietuviškose šeštadieninėse mokyklose (tik vieną dieną per savaitę). Tokių mokyklų darbas tęsėsi ir vasaromis ateitininkų ar skautų stovyklose. Persikėlus gyventi į Kaliforniją, aktyviai įsiliejo į bendruomenės veiklą, įstojo į Lietuvių rašytojų draugiją JAV. Itin aktyvi buvo LRD veikloje. Kartu su poetu Bernardu Brazdžioniu buvo išrinkta į LRD valdybą. Poetui pirmininkaujant, Alė Rūta buvo Valdybos sekretore net tris kadencijas po tris metus. Kiti valdybos nariai buvo Bronius Raila, Pranas Visvydas, Augustinas Gričius. Alei Rūtai teko bendrauti beveik su visais išėivijos rašytojais: siuntinėti informacinius biuletenius bei tvarkyti įvairius organizacinius reikalus. Posėdžiai dažniausiai vykdavo Arbų namuose. „Kolege Ale, kurk samavorą,“ – paprastai gaudavau iš pirmininko „įsakymą“ prieš Valdybos posėdį, ar iš toliau atvykstant kokiam svečiui – rašytojui. „Mano laikas buvo paskirstytas šeimai, rašytojams, kūrybai. Abu su vyru dalyvavom parengimuose – su įvairiomis programomis – politinėmis ir kultūrinėmis temomis. Viskas buvo daroma dėl Lietuvos. Gaunamas pelnas iš parengimų buvo skiriamas jaunimo lietuviškam švietimui, labdarai – Lietuvai,“ – pasakoja rašytoja. Elena taip pat buvo veikli ateitininkų „Birutės“ korporacijos narė.

Los Angeles Lietuvių Bendruomenė buvo viena iš veikliausių Amerikoje. Čia buvo įkurtas Dailių menų klubas, kuris rengė įdomius literatūros vakarus, koncertus, meno parodas. Alė Rūta buvo

Garbų jubiliejų švenčianti rašytoja Alė Rūta su dukra Rasa

nuolatinė tokių renginių paskaitininkė. Los Angeles Lietuvių fronto bičiulių organizacija pradėjo rengti literatūros vakarus ir kvietėsi rašytojus ne tik iš visos Amerikos, bet ir iš Australijos, Vokietijos, Kanados, o vėliau ir iš Lietuvos.

Plunksna – geriausia mano draugė

Alė Rūta nuo gimnazijos suolo jautė trauką literatūrai, menui. Jau gimnazijos laikraštelyje spausdino savo kūrybą, studijuodama dalyvavo literatūros vakaruose. Nepriklausomos Lietuvos spaudoje skelbė eilėraščius, noveles: „Džiaugiuos, vaikiškai džiaugiuos! Net juokas pačiai iš savęs. – Šokinėjau, juokiais, meldžiaus... Kiek laimės, kai gali savo sielos dalelę tarp žmonių paskleisti. – ‘Studentų dienos’ radau savo eilėraščių. Gavau ir iš ‘Vaikų vado’ redaktoriaus laišką. Prašo bendradarbiauti jų laikrastyje. Džiaugiuos, kad yra progų, yra skaitytojų. Kursiu. Rašysiu. Skleisiu mintis, kokias tik turiu gražiausias ir, kiek pajėgsiu, gražiausias. Tik ar sugebėsiu?” (1938 X 19). „Literatūros – meno vakaras praėjo Institute be galo gražiai. Skačiau. Gera dalintis savo mintimis, gera tiesti mintis į visų širdis.“ (1941 II 23) „Daug žodžių veržiasi iš širdies. Galėčiau dabar taip visą naktį rašyti. Rašyti, rašyti, rašyti – mieliausias mano darbas!“ (1940 XII 26, Kalėdos).

Kiek džiaugsmo buvo, kai 1942 metais Alė Rūta gavo pirmą įvertinimą – žurnalo „Žiburėlis“ premiją už vaikams parašytą vaidinimą „Žiogas ir skruzdės“: „Telegrama. ‘Žiburėlio’ redaktorius sveikina laimėjus premiją. Džiaugtis ar susimąstyti? Ir viena, ir antra. Ne dėl pinigų, ne dėl populiaringumo, tik džiaugiuos dėl šito padrąsinančio žingsnio pirmyn. Kažkaip gera, šviesiau akyse pasidarė. Eisiu dabar tvirtesniu žingsniu į literatūrinį darbą. Mintį savo drąsiau reikšiu.“ (1942 liepos 28 d.)

Pasitraukusi iš Lietuvos, Vokietijoje rašė nuo šeimos rūpesčių likusiu laiku. Debiutavo poezijos knygele, o vėliau išleido ir noveles. Pamėgusi prancūzų literatūrą, išvertė į lietuvių kalbą G. Flauberto romaną „Ponia Bovari“. Jaunai moteriai sunkiai sekėsi suderinti kūrybą ir pareigą šeimai: „Mano mūza nesugyvena su virtuve. Kai tik įžengiu į virtuvę, neberašau ištisomis savaitėmis.“ (1944 VI 17) „Mano plunksna – geriausia mano draugė. Aš nežinau ką rašysiu, bet rašyti begaliniai išsiilgau.“ (1944 rugsėjo 11).

Amerikoje augino vaikus, mokytojavo, plėtojo kultūrinę ir visuomeninę veiklą. Anot rašytojos: „Mano kūrybos procesas – vis paskubomis, spontaniškai, rašant beveik iki išsekimo. Esu ‘atliekamo laiko’ rašytoja. Nostalgijos vedama, rašiau vis daugiau – ir į periodinę spaudą ir ‘sau – į knygas’. Taigi rašymas ‘atliekamam laikui’ sugulė į daugiau nei 30 knygų. ‘Visų mano knygų alfa ir omega – nostalgia. Gimtinė. Kaimas, kur užaugau. Rytų Aukštaitijos kaimas, kuriame žmonės gal ir buvo skurdūs, bet dažniausiai sveiki siela. Kur tikėjimas, darbo meilė, šventės ir savi papročiai gaivino, guodė ir mus į gyvenimą vedė tiesiu keliu....’ “ –

taip savo kūrybą apibūdino Jubiliatė.

Kiekviena Alės Rūtos knyga – savitas ir originalus pasaulis. Jos herojai – ūkininkai, kuklūs kaimo mokytojai, literatai, rašytojai, dainininkai, kariškiai, valdžios žmonės. Rašytojos plunksna piešė gyvenimą: vieną prie kito rikiavo istorinius įvykius. Alės Rūtos kūrybai būdingas tradicinis realistinis pasakojimas, vidinis monologas, lyrinių ir epinių vaizdų pynės. Rašytoja itin brangina kūrybos žodį: subtiliai naudoja įvaizdžius, parenka taiklias metaforas. Alės Rūtos kūryboje atrandame daug autobiografi-

nių detalių: „Kiekvienos knygos idėja gimdavo mąstant apie Tėvynę, jos ilgentis, knygos ‘veikėjai’ atsirasdavo – bent vienas, du iš buvusių pergyvenimų, o kiti susiformavo vaizduotėje...Visą siužetą kurdavau mintyse, tarpais kiek pakeisdama, su ‘veikėjais pasiginčydama’. Kai jau ir fabula išsirutuliuodavo (mintyse) tada, tarytum išciose išaugintas, išnešiotas vaisius, jau gimdavo, turėjo gimti kūdikis – knyga. Tada sėsdavau rašyti. Ką reiškia ‘sėsdavau’? Juk laiko atsirasdavo vos valanda per parą, geriausiu atveju – dvi valandos. Taigi, kad neišsidraikytų mintys, kad ir ‘veikėjai’ – neiškriktų, kartais ant didesnio lapo pasižymėdavau planą, veikėjų vardus, bruožus, jų charakterius. Gal to išmokau ar įpratau iš vyro architekto. Ir aš pasidarydavau lyg ‘preliminarinį romano planą’. Nebuvo su kuo pasitarti, nebuvo ko paklausti. Turėjau artimų ir draugų – tai mano laimė. N. Mazalaitė, J. Švabaitė, J. Jankus, J. Gliuda, J. Tininis, Bern. Brazdžionis ir kt.”

Literatūros kritikai palankiai vertino rašytojos kūrybą, daugelis romanų buvo premijuota: „Buvau nustebinta, ‘Draugo’ romanų konkurse pirma premija ir greitai išleista knyga ‘Trumpa diena’“. Rašytojas Pranas Alšėnas laiške Alei Rūtai rašė: „Seku dabar ‘Trumpą dieną’ ‘Draugo’ atkarpų ir žaviuosi. Ji man artima ir miela dar ir dėl to, kad tarmiškai parašyta. Gi tas tarmiškumas – labai artimas mano gimtojo krašto – Aukštaitijos tarmiškumui. Taigi, skaitydamas jaučiuosi tarytum gimtuosius Vidiškius (Ukmergės apskr.) ap-lankęs. Dieve, padėk Jums, miela Laureate, ir toliau nepailsti: dirbti, kurti ir auginti bei auklėti gražią šeimynėlę, būti gera kūrėja ir gera motina. Ta pačia proga linkėjimai Jūsų mielam vyrui, kuris, tikiu, taipogi buvo vienas iš kūrybos akstinių bei kvėpėjų“ (1955 vasario mėn. 9 d.)

Kita knyga, kuri pelnė pripažinimą, buvo „Kelias į kairę“ (1962). Pati rašytoja ir išskiria šias dvi knygas – „man jos ir liko brangiausios, nes praskynė kelią į ‘kolegų pripažinimą’“.

Įvertinimo sulaukė ir romanai „Trumpa diena“ (1955), „Pirmieji sveturi“ (1984) – apdovanoti „Draugo“ dienraščio literatūrinėmis premijomis, už romaną „Kelias į kairę“ paskirta „Dirvos“ literatūrinė premija, už biografinę apysaką apie Bern. Brazdžionį „Margu rašto keliu“ paskirta laikraščio „Darbininkas“ literatūrinė premija, už biografinę novelių romaną apie operos solistę Vincę Jonušaitę-Zaunienę „Mėlyno karvelėlio šviesa“ paskirta *Šaulių sąjungos Niujorko* premija, už romaną „Vargingos tėvynės vaikai“ 2000 metais paskirta *Lietuvių rašytojų draugijos* premija, kurią įsteigė Lietuvių Fondas.

Daugelis mokytojų ir jos mylimų mokinių yra romano „Vargingos tėvynės vaikai“ prototipai. Literatūros kritikas Valentinas Sventickas laiške Alei Rūtai rašė, kad „apskritai dėl ‘Vargingos tėvynės vaikų’ neturėtumėt per daug kuklintis. Visai garbinga knyga. Pastaraisiais metais tokio panoraminio tradiciškai parašyto romano apie ‘Vargo

Ateitininkų iššūkiai ir uždaviniai

Šimtmečio šventės Čikagoje aptarimas

GEDIMINAS MIKELAITIS

Ateitininkų sąjūdžio šimtmetis 2010 metais buvo pažymėtas dviem reikšmingais įvykiais: Ateitininkų federacijos kongresu Vilniuje rugpjūčio 5–7 d. ir Ateitininkijos šimtmečio švente Čikagoje lapkričio 24–28 d., kurią surengė Šiaurės Amerikos ateitininkai. Šventės akademinės programos (jos parengimu ir paskelbimu ypač rūpinosi kun. dr. Kęstutis Trimakas) pranešimai buvo paskelbti „Draugo“ šeštadieniniame priede „Kultūra“ 2010 m. gruodžio–2011 m. vasario mėnesiais (gaila, kad iki šiol nepasirodė kongreso Vilniuje tikrai įdomūs pranešimai).

Žvilgtelėję į ateitininkų kongresų istoriją, pastebėsime, kad Nepriklausomybės dešimtmečiais labiausiai rūpintasi krikščioniškojo gyvenimo išpažinimu ir pasaulėžiūrinių klausimų svarstymu. Vėlesni kongresai turėjo bendrą temą ar šūkį. Ketvirtajame kongrese Telšiuose (1935) federacijos vadu perrinktas Kazys Pakštas paskelbė šūkį „pasukti Lietuvos laikrodį šimtu metų pirmyn“. Penktasis kongresas Čikagoje (1954) kvietė „sutelkti visas jėgas tautos gyvybei išsaugoti“; šeštojo Čikagoje (1960) šūkis „ištikimybė Kristui, ištikimybė Lietuvai“; septintojo Toronte (1965) tema „atvirybė laikui, ištikimybė idealui“; aštuntasis kongresas Čikagoje (1970) skelbė „Žmogus – kūrėjas Dievo rankose“; devintojo Clevelande (1977) šūkis „liudykite Kristų ir savąją tautą“; dešimtas kongresas Čikagoje (1981) skelbė „ateitis Kristui ir Lietuvai“; vienuoliktoje kongrese Čikagoje (1985) pabrėžiama būtinybė nepasiduoti vertybės keičiančiam laikui dviasiai; dvyliktojo kongreso Vilniuje (1994) tema „Įprasminame krikščionišką atsakomybę laisvoje tautoje“, o šūkis „Ateitį regim tėvynės laimingą“; Kaune vykusių kongresų temos: tryliktojo (2000) – „Liudyti Kristų naujame amžiuje“, keturioliktojo (2003) – „Atverkime langus“. Taigi ankstesnių kongresų temos daugiausia skelbė katalikiškumo ir tautiškumo principų veikimą moderniaisiais laikais.

Ateitininkijos šimtmečio šventės Čikagoje programa buvo sudaryta, vadovaujantis Stasio Šalkauskio suformuluotais penkiais ateitininkų principais: katalikiškumu (vadovavo kun. dr. Kęstutis Trimakas), tautiškumu (dr. Petras Kisieličius), inteligentiškumu (dr. Andrius Kazlauskas), šeimyniškumu (dr. Vita Aukštuolienė ir dr. Pranutė Domanskienė) ir visuomeniškumu (Vytautas Maciūnas). Reikia pripažinti kun. Kęstučio Trimako pastebėjimą, kad dr. Kęstučio Girniaus ir Vyganto Malinausko pranešimai buvo įvadiniai visos programos pasisakymai. Jie labiausiai išreiškė akademinės programos tikslus: remiantis praeitimi numatyti ateities uždavinius, kurie padėtų „atsiliepti į šių laikų iššūkius, žmonių poreikius, kliūtis, problemas, pavojus“. Minėti įvadiniai pranešimai taikliai apibendrino taip pat kertinius ateitininkijos istorijos momentus. Primenamas šios organizacijos pasaulėžiūrinis pobūdis: pastangos atsispirti sulenkėjimo, sumaterialėjimo ir laisvamanishkumo pavojams, bandymams ištumti katalikybę iš viešojo gyvenimo kaip daroma šiuolaikinėje sekuliarioje visuomenėje. Prano Dovydaičio pirmieji straipsniai iš tikrųjų buvo kuriamieji programiniai religinės orientacijos tekstai. Pirmaisiais dviem dešimtmečiais ateitininkai atliko savo užduotį – sukrikščionino lietuvių šviesuomenę. Tačiau K. Girnius aiškiai pabrėžia: iš ateitininkijos aukso amžiaus verta mokytis, bet nevalia juo remtis kaip praeities dalyku. Juo labiau kad dėl sovietinės okupacijos katalikų inteligentų intelektualinė gija Lietuvoje buvo nutraukta, o jų pajėgos išblaškytos. Todėl katalikai inteligentai liko disidentinio judėjimo nuošalėje, jie menkai

susipažinę su krikščioniškąja literatūra, įtariai žiūri į modernizmo iššūkius bei į Bažnyčios gyvenimo pokyčius ir nelabai stengiasi juos suprasti ar į tuos iššūkius atsakyti. Pranešėjas teisingai pastebi, kad Lietuvos viešoji erdvė nepalanki katalikams, o patys Lietuvos ateitininkai nėra įtakingi ir neturi veiksmingesnių visuomenės veikimo priemonių, patys yra gana abejingi pasaulėžiūriniam dalykams. Tad kažkokio stebuklingo ateitininkų atgaivinimo recepto negalima pateikti, tačiau neperspektyvu ateitininkams vien rūpintis (kaip Lietuvoje dažnai atsitinka) tradicine katekizacija ir pastoracija, tarsi pamaldumo stiprinimas

nio autorius įvardija kaip „pažadą sukurti pasigėrėjimo vertą kultūrą, kuri sukurtų palankią aplinką brandinti pasigėrėjimo vaisius visose žmogishkos veiklos srityse“.

Tiesa, praeityje buvo balsų, pripažįstančių tik asmeninį ateitininkų įnašą lietuvių kultūroje, nes ateitininkų organizacijos „paskirtis niekada ir nebuvo išimtinai rūpintis lietuvių kultūros augimu. [...] Būkime gyvenimiški – ne tokiems darbams mūsų sąjungos sutvertos. Juk ateitininkų organizacija visų pirma yra auklėjimo ir auklėjimosi sambūris, ir tai daugiau religinės-visuomeninės, negu kultūrinės linkmės,“ – rašė Kęstutis Keblys 1977 m.

Vis dėlto kun. K. Trimakas, komentuodamas V. Malinausko pranešimą, teigia, jog popiežiui Jonui Pauliui II kultūra taip pat buvo sfera, labiausiai nulemianti pasaulėžiūrinis ir religinius žmogaus siekius. Jei ateitininkai gali pasiūlyti Kristaus tiesą persunktą gyvybės kultūrą, užtikrinančią įtikinančią viltį ateičiai, tai tokia organizacija yra aktuali ir reikalinga, o patys ateitininkai – keičiantys gyvenimą į geresnę ateitį.

Pratęsdama inteligentiškumo ir kultūros temą ateitininkų veikloje, dr. Indrė Čuplinskaitė ragina puoselėti „inteligentišką katalikiškumą – katalikiškumą, kuris jungia protą ir tikėjimą“, racionaliais, protu grindžiamais argumentais padeda kovoti prieš fundamentalizmą, antiintelektualizmą, prisideda prie demokratinės, pliuralistinės visuomenės kūrimo. Naujam tikėjimo tiesų apmąstymui, tiesos ieškojimui šiuolaikinėje visuomenėje ir religinių įsitikinimų ugdymui pranešėja siūlo tikrai nau-

dingą diskutavimo būdą, pavadintą „Trijulė Plius“: naudodamasi *Skype* ir *conference coll*, bent trijų žmonių grupė aptaria straipsnį, knygą ar krikščionišką temą; svarbiausia, kad skirtingose vietose gyvenantys ateitininkai gali gilintis ir diskutuoti apie jiems rūpimus dalykus.

Dar viena svarstyta išidėmetina tema – dviejų kalbėtojų pateiktos skirtingos tautiškumo sampratos. Remigijus Satkauskas primena tradicinius Stasio Šalkauskio, Juozo Girniaus, Antano Maceinos, Stasio Barzduko išėivijos tautiškumo aptarimus: ištikimybę tautinei individualybei, tautinę kalbą, kolektyvinę atmintį, bet labiau atkreipia dėmesį į kun. Felikso Jucevičiaus aprašytą tautiškumą kaip bendrą ryžtą būti lietuviams, lietuvišką savimonę ir bendrą sugyvenimą. Tai svarbus pastebėjimas, ieškant glaudesnių ryšių tarp trečiosios emigracijos bangos ir antrabangių bei jų palikuonių, tarp senųjų ir naujųjų išėivijų, kartu neužmirštant daug kartoto J. Girniaus klausimo „ar lietuviškai nekalbant žmogus gali būti tikru lietuviu?“

Petras Kisieličius intriguojančiai iškelia beveik prieš keturiasdešimt metų Vaclovo Kuprio pristatytą teologinę tautiškumo sampratą: atskiros tautos sudaro vieną Dievo tautą – tai pabrėžė ir Antrasis Vatikano susirinkimas, ir popiežius Jonas Paulius II; Dievo tautos sąvoka egzistuoja taip pat Šv. Rašte. Kristocentrinę tautiškumo sampratą ateitininkams derėtų plėtoti: ji leistų dalintis savo veiklos vaisiais su kitų tautų katalikais ir kartu būtų „unikalus katalikiškas atsakymas – atkirtis globalizacijai, kuri griaua ir menkina tautos sąvokos svarbą“. Toks tautiškumo supratimas padėtų ateitininkams išeiti už lietuvių tautos ribų ir perkelti savo misiją į kitas tautas.

Glaustai tarant, iš Čikagoje skambėjusių pranešimų akivaizdu, kad čia nebuvo bandoma sukurti naują ateitininkų ideologiją ar pasaulėžiūros pakraipą, tačiau išėivijos ateitininkai priima bei suvokia šiuolaikinius iššūkius ir naujomis sampratomis grindžia ypač inteligentiškumo, katalikiškumo, tautiškumo principus ir mato jų brandimą kultūros srityje. Ateitininkai kupini intelektualinio, religinio, emocinio ryžto ir stengiasi būti ateities žmonėmis. □

Ateitininkijos šimtmečio šventė Čikagoje 2010 m. lapkričio 24–28 d.

Jono Kuprio nuotr.

būtų pagrindinė ateitininkijos užduotis. K. Girnius pataria ateitininkams „prisidėti prie krikščioniškos minties skleidimo, suteikti katalikišką atspalvį viešoms diskusijoms, priminti lietuviams, kokios yra tos vertybės ir kodėl jų verta laikytis“, t. y. siūlo praplėsti krikščioniškąją mąstymą ir bandyti kūrybiškiau atgaivinti viešąją erdvę šiuolaikiniais argumentais bei aiškinimais. Svarbu pralaužti ateitininkų uždaramą (kai savi kalba tik saviems ir stengiamasi išlaikyti tik savuosius), bet pritraukti abejinguosius ar kitų įsitikinimų inteligentus, kaip dar XX a. aštuntame dešimtyje santariečiai į savo suvažiavimus kviesdavo jaunuosius ateitininkus. Plačiosios katalikybės patirtimi ir žiniomis su Lietuvos ateitininkais galėtų pasidalyti išėivijos ateitininkai: surinkti medžiagą, pristatyti kitų šalių patirtį, parodyti geriausius praktinius sprendimo būdus, o Lietuvos ateitininkai tai galėtų pritaikyti čionykštei tikrovei. Tai tikrai atitiktų šiuolaikinę intelektualią ateitininkų judėjimo apaštalavimo dvasią.

K. Girniaus pasiūlymus tarytum atliepia pagrindinės Vyganto Malinausko pranešimo mintys apie ateitininkus kaip visą gyvenimą atnaujinančią organizaciją, kuri veikimo lauku laiko kultūrą, padedančią tapti panašesniems į Kūrėją. Pagirtina, kad pranešėjas pritaiko dar XX a. viduryje išplėtotus Antano Maceinos teiginius apie kultūrą kaip pasauliečio kelią į šventumą ir kaip žmonijos atgailos formą. V. Malinauskas nemano, kad kiekvienas ateitininkas galėtų tapti tikru menininku ar viešuoju intelektualu, kaip ateitininkijos klesėjimo laikais XX a. pirmoje pusėje. Todėl pasiremiama taip pat Stasio Šalkauskio išskirtu svarbiausiu kultūros formavimosi pradū – kultūriniu nusiteikimu, nuo kurio priklauso ir kultūrinis veiksmas, ir kultūros rezultatai. Tad visų ateitininkų uždavinys – „būti autentiško krikščioniško kultūrinio nusiteikimo ugdymo terpe“. Šis uždavinys kelia alternatyvą visai šiuolaikinei kultūrai – požiūrį į žmogų, sukurtą pagal Dievo paveikslą. Krikščioniškas požiūris lemia politines ir socialines struktūras, įgyvendinančias teisingumą; pagaliau vadovaujantis popiežiaus Benedikto XVI pasakymu, duoda „vilties horizontą“, kurį straips-

Sovietinis holokaustas Lietuvoje 1940–1941 metais ir jo vykdytojai

Atkelta iš 2 psl.

vo suimta daug Lietuvos 29 Korpo karininkų ir civilių aktyvistų. Vilniaus LAF centras buvo sunaikintas.

Ankstyvą birželio 24 dienos rytą Vilniuje paskutinis sovietinis ešelonas, prikimštas 2 600 kalinių, buvo pasiruošęs pradėti kelionę. Traukinį stauga užpuolė sukilėliai, sugebėję atkabinti 40 vagonų. Priekiniai vagonai su 600 kalinių išvažiavo iš Vilniaus. Tuose vagonuose buvo majoras Bulvičius ir visas Vilniaus LAF štabas.

Gruodžio 18 dieną Gorkio kalėjime Maskvoje Bulvičius ir kiti jo artimi LAF bendradarbiai buvo NKGB sušaudyti – „jų rankos buvo surakintos, o burnos užkimštos guminiiais kamščiais”.

Slavinas gerai atliko savo darbą. Po karo jis vadovavo specialiai NKGB operatyvinei grupei, kuri slapta veikė Vakarų Vokietijoje. Grupės tikslas buvo pagrobti klasinius priešus, kurie pabėgo nuo sovietų ir apsigyveno DP stovyklose. 1945 metų gruodžio mėnesį Slavino grupė Vokietijoje anglų zonoje pagrobė generolą Petrą Kubiliūną, kuris NKGB sušaudytas 1946 metų rugpjūčio 22 dieną.

Lietuvos represinių organų vadovas buvo Rusijos žydas Piotras Gladkovas. Nuo 1940 metų spalio mėnesio ir 1941 metų kovo Gladkovas buvo didaus reikalų liaudies komisaro pavaduotojas. Komisaras buvo Aleksandras Guzevičius – lietuvis. Guzevičius buvo tik simbolinė figūra, kurią Maskva naudojo, norėdama paslėpti faktą, kad nelietuviai valdė Lietuvos NKVD. Kovo mėnesį Gladkovas tapo valstybės saugumo liaudies komisaru.

Birželio 4 d. Maskva įsakė Gladkovui suimti ne tik šeimų galvas, bet ir visas šeimas. Buvo apskaičiuota, kad reikės 1 202 gyvulinių vagonų, norint įgyvendinti pirmą masinę gyventojų deportaciją iš Lietuvos. Jei prie Gladkovo gegužės 13 dienos apskaitos pridėsime žmonas, vaikus ir senelius, tai liaudies priešų skaičius padidėja maždaug iki 700 000.

Pirmasis Gladkovo pavaduotojas buvo kitas

Rusijos žydas – Davidas Bykovas, atvažiavęs į okupuotą Lietuvą 1940 metų birželio mėnesį. 1941 metų birželį Bykovas gavo naujas pareigas – klasinių priešų trėmimo respublikinio štabo viršininko. Bykovo darbas buvo sunkus – norint suimti 20 ar 30 tūkstančių žmonių, reikėjo daug saugumiečių ir vietinių kolaborantų. Atrinktos aukos buvo išsibarsčiusios po visą Lietuvą. Dauguma būsimų aukų gyveno kaimuose ir vienkiemiuose.

Nevietiniams saugumiečiams klasinių priešų gyvenvietes ar sodybas būtų buvę sunku surasti. Reikėjo mobilizuoti vietas aktyvą. Buvo sudarytos operatyvinės grupės nuo 4 iki 10 žmonių. NKVD ir NKGB darbuotojai buvo specialiai atvežti į Lietuvą iš kitų sąjungos sričių ir sudarė operatyvinių grupių pagrindą. Kiekviena grupė turėjo bent vieną ar du vietinius aktyvistus – dažniausiai komjaunuolius, kurių uždavinys buvo nuvesti operatyvinę grupę į žmonių gyvenvietę ar namus.

Birželio pradžioje žydų komjaunuolių skaičius buvo maždaug 2 500 arba 19 proc. visų komjaunimo narių. Lietuvos žydai turėjo aukštas pareigas komjaunimo CK. Pirmomis okupacijos dienomis Mira Bordonaitė, Antano Sniečkaus žmona, buvo CK pirmoji sekretorė. 1941 metais į CK atėjo Izraelis Ickovičius. Pabėgęs į Rusiją, Ickovičius tapo specialios operatyvinės grupės, kuri grįžo į Lietuvą vadovauti raudonųjų partizanų gaujoms, nariu. Grupės vadas buvo Icikas Meskupas. 1942 metų kovo 13 dieną visa grupė buvo sunaikinta kovoje su Lietuvos policija.

Sovietinis holokaustas tiesiogiai ar netiesiogiai palietė visus Lietuvos gyventojus, įskaitant mano tėvus. 1940 metų birželio mėn. mano tėvas Henrikas Idzelevičius-Idzelis (1908–1994) buvo paskirtas Lietuvos banko Švenčionėlių skyriaus direktoriumi. Liepos 22 dieną bankas buvo nacionalizuotas ir tapo Maskvos „Gosbanko” skyriumi. Tėvas nebuvo atleistas iš pareigų. Rusų kalba, kuri buvo jo gimtoji kalba, išėjo jam į naudą. Kaip „Gosbank” tarnautojas jis galėjo susikalbėti ir susirašinėti su rusakalbiais viršininkais. Šiuo atveju jis

buvo jiems naudingas, bet neilgai. Tėvas ir motina pateko į klasinių priešų sąrašą ir turėjo būti ištremti per 1942 metų birželio trėmimus.

Tėvas tapo klasiniu priešu, nes nuo gimnazijos dienų Telšiuose buvo ateitininkas. Būdamas studentu Vytauto Didžiojo universitete, jis priklausė Vytauto klubui, buvo jos valdybos narys. 1930–1931 m. tėvas buvo Moksleivių ateitininkų centro valdybos narys. Vytauto klubas būrė studentus ateitininkus, kurie domėjosi politika ir visuomenine veikla. Klubo šefas buvo prelatas Mykolas Krupačius. Baigę studijas, dauguma „vytautininkų” tapo Krikščionių demokratų partijos nariais. To ir užteko tėvui tapti klasiniu priešu.

Vienas iš Švenčionėlių banko tarnautojų buvo žydas. Jis taip pat buvo vietinis tarybinis aktyvistas. Tėvas su juo ir apskritai su žyda is palaikė gerus santykius. 1931–1932 metais tėvas buvo VDU Teisės fakulteto Ekonomikos skyriaus studentų seniūnas. Jis gerai pažinojo klasės narius. Tarp jų buvo daug žydų. Vienas iš studentų buvo Jokūbas (Jakovas) Gensas (1905–1943), Lietuvos kariuomenės savanoris, šaulys, atsargos karininkas. Gensas buvo ne tik Lietuvos patriotas, bet ir ištikimas savo, kaip žydo, tapatybei. Jis nebėgo į Rusiją kaip Atomukas, Rožauskas ar Slavinas. Gensas pasiliko Lietuvoje ir, kaip Vilniaus Judenrato pirmininkas, bandė išgelbėti kuo daugiau žydų. Naciai jį nušovė 1943 metais.

Tėvas man sakė, kad tas žydas, kuris dirbo Švenčionėlių banke, dalyvavo viename aktyvistų posėdyje, kuriame buvo peržiūrėtas birželio tremtinių sąrašas. Pamatęs mano tėvo pavardę, žydas ją išbraukė iš sąrašo. Taip tėvas ir motina buvo išgelbėti nuo sovietinio holokausto.

Liepos 26 dieną Švenčionėlių partizanų štabas nusiuntė mano tėvą į Vilnių. Jo uždavinys, pagal dokumentą, buvo „vykti į Vilnių pas valdžios atstovus nušviesti vietos padėtį ir gauti informaciją” (šeimos archyvas). Žydas, kuris išgelbėjo mano tėvus, žuvo per nacių holokaustą. Čia ir glūdi dviejų genocidų tragedija. □

Pranešimas skaitytas per Vasario 16-osios minėjimą Clevelande

RAŠIAU IŠ MEILĖS...

Atkelta iš 6 psl.

Lietuvą’ kaip ir nebuvo. Knyga atras savo vietą literatūroje’.” (2000 rugpjūčio 25 d.) Šį romaną galima laikyti autobiografiniu.

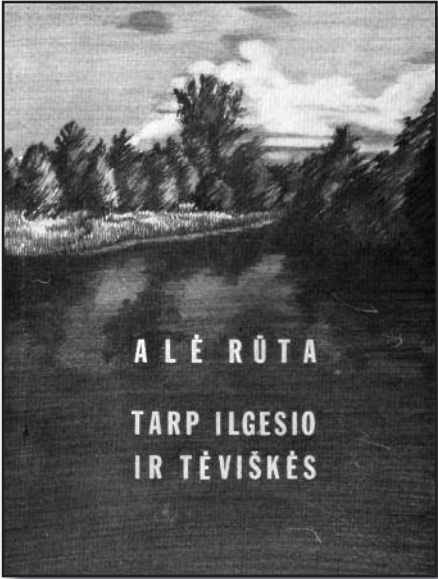
Dar daugiau autobiografinių detalių atrandame naujoje rašytojo knygoje – „Sklėriai”, kuri dedikuota „Emilijai Sklėriūtei-Nakienei ir jos broliams Kajetonui bei Alfonsui”. Per šios šeimos tragediją atsiskleidžia ir daugelio Lietuvos sūnų ir dukterų tragiški likimai. Alė Rūta rašė: „Mano krikštaitėvis – Alfonsas Sklėrius – Sibiro kankinys, vyro sesuo Oliukė, daugelis mano giminių, kolegų, net mano mokinių perėjo kalėjimus, Sibirus – kančių kančias. Daug ką bandžiau įprasminti kūryboje. Rašiau iš širdies – kaip dovana Lietuvai.”

Žymios genties likimas realistiškai atvaizduotas knygos puslapiuose: rusų ir vokiečių okupacijos, negailestinę trėmimai, priverstinis intelektualų „išstūmimas” į Vakarų. „Šiame pasakojime mano dėmesys ilgiau sustoja prie dviejų brolių Sklėrių: iškilaus dailininko Kajetono ir Sibiro kankinio Alfonso, garbingo Lietuvos kario pulkininko. Tai mano dėdės, kuriais daugiau negu didžiuojuosi. Kiti bus trumpiau paminėti; man artimesni ir labiau pažįstami ras daugiau vietos šiuose puslapiuose. O siauriausiai bus api-

būdinti tie Sklėrių vaikai, anūkai, proanūkai, kurių niekada nebuvo sutikusi, apie kuriuos mažiausiai girdėjau ir žinojau. Tačiau tikras dalykas, kad plati Sklėrių gentis ir giminė, likimo išsklaidyta po visą pasaulį, sutelpa vienoje mažoj širdy – mano joj...”

Knygoje rašytoja atskleidžia kai kurių giminaičių pataikūniškumą ir kolaboravimą su sovietais. Pirmą kartą grožinėje literatūroje prabylama „žemės godumo tema”. Atgavus Nepriklausomybę, tiek Lietuvoje, tiek išeivijoje atsirado daugybė pretendų į žemės savininkus, ko gero, tiek ir žemės nėra...

Neatsitiktinai ši tema atsirado rašytojos knygoje: jai rūpi Sklėrių „kiemo likimas”. „Ciprijonas ir Barbora sukūrė, išgražino tą sodybą... Gal kai kurie medžiai buvo sodinti jų prose-nėlių, bet sodai, laukai prisisunkę jų prakaito, pievos ir kiemas prisigėrę Barbaros dainų. Senelio Kiprijono patatytas kryžius, išmargintos klėčių ir trobos durys, langinės <...> Deja, daug kas karo sunaikinta, bet ir ‘pamatų akmenys tebealsuoja darbščiųjų sėliškos kilmės aukštaičių siela’ ”.

Rašydama šią knygą, Alė Rūta siekė įamžinti Sklėrių vardą, pastatyti Artimiesiems paminklą, išsakydama slaptą svajonę: „kad ateity grįžtų taika, ramybė, teisingumas, kad visi, ypač giminės, užmirštų pažiūrų skirtumus, dirbtų savai tautai, kurtų ir puoštų savo Tėvynę Lietuvą.

Kas tą sėlių-aukštaičių žemelę bepurentų, o Sklėrių sodyboje, kad atsirastų muziejus su dailininkų Kajetono ir Sibiro kankinio Alfonso kūryba, su kitų Sklėrių giminės darbais – iki pat proanūkų. Tai būtų ir istorinio Sklėrių kiemo įamžinimas ir dovana Lietuvai.”

„Draugo” skaitytojų var-du linkiu Alei Rūtai stiprios sveikatos ir kad šis slaptas Alės Rūtos troškimas taptų realybe. □

PATIKSLINIMAS

Š. m. liepos 23 d. „Kultūroje” išspausdinto Gintauto Kazlauskos straipsniui „Gyvoji atmintis: partizanų takais” nuotraukoms pritrūko detalesnių įvardijimų. Atsiprašome autoriaus bei skaitytojų ir įvardijame nuotraukas eilės tvarka.

- 2009 metai. Gintaro Žilio sukurtas memorialinis paminklas „Šaudyta Lietuva” Milžino būrio partizanams atminti. G. Kazlauskos nuotr.
- Druskininkų apylinkės. Jaunimas keliauja prie restauruotų partizanų bunkerų. G. Kazlauskos nuotr.
- Druskininkų miškų urėdas Viktoras Klimas (iš kairės), istorikas Vytautas Valentukevičius ir šio straipsnio autorius Gintautas Kazlauskas ruošiasi vasaros darbams: tyrinėja Viršurodukių apylinkių partizanų veikimo infrastruktūrą. Gintaro Žilio nuotr.